

כוונה בישיבה בסוכה (דף יא ע"ב, סימן תרכ"ה)

הרב צפריר פכטר, ר"מ כיתה ט'2

הצגת הסוגיא:

הגמ' בדף יא ע"ב מביאה את מחלוקתם של רבי אליעזר ורבי עקיבא בשאלה אלו סוכות היו בתקופת המדבר. דעת רבי אליעזר היא שהסוכות היו ענני הכבוד ואילו דעת רבי עקיבא היא שהיו סוכות ממש.

על פי מחלוקת זו רצתה הגמרא להבין מה המקור להגדרת סכך כשר, שצריך להיות מחומר שאינו מקבל טומאה וצריך שיהיה גידולו מן הארץ. על פי רבי אליעזר הדבר פשוט משום שענני הכבוד עונים לשתי ההגדרות הללו (לפי הסברו של ריש לקיש). אך על פי רבי עקיבא התקשתה הגמרא מניין למדו הגדרות אלו, והרי יתכן שבמדבר סיככו עם ישראל מכל הבא ליד.

כתשובה לכך הגמרא מביאה שני אמוראים אליבא דר' יוחנן שהביאו מקור לדעת ר"ע: רב דימי א"ר יוחנן למד מ"חג הסוכות תעשה לך" שהוקשה סוכה לחגיגה מה חגיגה דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ אף סוכה כן. רבין א"ר יוחנן למד מהפסוק: "באספך מגרנדך ומיקבך- בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר.

להלכה

לכאורה שאלה זו שנחלקו בה התנאים אינה שאלה הלכתית אלא שאלה בדרשה בלבד שהרי לכו"ע יוצא שהגדרת סכך כשר הוא שאינו מקבל טומאה ושגידולו מן הארץ ולכן הרי"ף (ו' ע"ב), הרא"ש (סי' כא) והרמב"ם לא הזכירו כלל את המחלוקת הזו בספריהם.

לעומתם בעל הטורים הקדיש סימן שלם (סימן תרכה) בביאור עניינה של הסוכה והזכיר בטעם עניינה של הסוכה את דברי רבי אליעזר ולא את דברי רבי עקיבא. השו"ע שהקפיד לסדר את הלכותיו על פי דברי הטור גם הוא הביא את דעתו של רבי אליעזר כפירוש לפסוק של "בסוכות תשב".

וכאן יש לשאול שתי שאלות מרכזיות:

א. שאלה על פסק ההלכה- מדוע פסקו הטור והשו"ע כדעת רבי אליעזר והרי בדרך כלל הלכה כרבי עקיבא מחברו. כמו כן, רבי אליעזר שמותי הוא (מבית שמאי) ואין הלכה כמותו בכל מקום. בנוסף לכל זאת, מהסוגיא שהבאנו לעיל משמע שר' יוחנן סובר כרבי עקיבא ואילו ריש לקיש סובר כרבי אליעזר והרי אנו פוסקים בד"כ כר' יוחנן ולא כריש לקיש.

ב. שאלה יותר עקרונית היא האם סימן תרכה בטור ובשו"ע באים ללמדנו הלכה או שהם מעין סימן הקדמה להלכות סוכה ואין בהם שום נפקא מינא למעשה?

א. הטעם שפסקו כרבי אליעזר ולא כרבי עקיבא:

בביכורי יעקב (סי' תרכה) כתב שפסקו כרבי אליעזר ולא כרבי עקיבא על אף שבדרך כלל פוסקים כרבי עקיבא משום שמצא בספר הרוקח גירסא אחרת שמשמע ממנה שהדעות מוחלפות ולפי

גירסא זו דעת ר"ע היא שהסוכות היו ענני הכבוד. (על פי דרך זו שתי השאלות מיושבות כיוון שר' יוחנן דיבר גם אליבא דר"ע). דרך נוספת הוא אומר על פי הסוגיא בדף ב ע"א העוסקת בטעם של סכך פסול למעלה מעשרים אמה. שם משמע שכל האמוראים חלקו על רבה בדרשה מהפסוק של "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות" כי דרשו כדעת ר"א¹ וכתב שהגר"א רמז לכך בהפנייתו לסוגיא בדף ב' ע"א.

לעניין הפסיקה לכאורה כריש לקיש במחלוקתו עם ר' יוחנן כתב בביאור הגר"א על פי דברי התוס' בדף יב ע"א שגם ר' יוחנן סבר ענני כבוד היו אלא שהוא סבר שענני הכבוד באו מלמעלה ולא מלמטה כריש לקיש ולכן לא היה יכול ללמוד את התנאי של גידולו מן הארץ מענני הכבוד ולכן נזקק ללימודים אחרים אשר מועילים גם לדעת ר"ע.

ב. האם בדברי הטור והשו"ע בסימן זה יש נפק"מ למעשה?

הב"ח כתב על דברי הטור שכיוון שהטור הינו ספר הלכה ולא ספר ביאורי פסוקים מוכרחים לומר שהטור ראה בדברים נפק"מ למעשה והיא שבמצוות סוכה ישנה הלכה נוספת בעניין הכוונה במצות סוכה. בנוסף לכוונה הפשוטה שבדרך כלל מכוונים לקיים את מצוות ה' יתברך הרי שבסוכה יש להוסיף את הכוונה בזכירת יציאת מצרים ודבר זה נלמד מהפסוק "למען ידעו דורותיכם". כעין זה מצינו בעוד שתי מצוות והם ציצית ותפילין שגם בהם ישנו לימוד לכוונה נוספת בעשיית המצווה ("למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי" ו"למען תהיה תורת ה' בפיך") וגם בהם הביאו הטור והשו"ע את הכוונות שיש בהם.

להלכה

על פי דברי הב"ח פסק המג"א ובעקבותיו המשנ"ב² שיש לכוון כוונה נוספת בישיבה בסוכה מלבד כוונה לצאת ידי חובת המצווה.

והנה בפמ"ג כתב שכל זה הוא רק דין לכתחילה אבל בדיעבד אם לא כיוון כוונה זו אלא רק כיוון לקיים המצווה יצא שהרי פסקינן דמצוות צריכות כוונה לצאת דווקא. ועיין בביכורי יעקב (בעל הערוך לנר) ס"ק ג' שכתב דאין זה מוכרח שהרי סוכה היא יוצאת מן הכלל בנושא זה כיוון שציווה הכתוב באופן מיוחד "למען ידעו דורותיכם" וע"כ כתב שנראה שאפילו בדיעבד לא יצא וכמו שמצאנו בעניין פסח שמי שלא אמר ג' דברים אלו (פסח מצה ומרור) לא יצא ידי חובה. וסיים את דבריו בכך שעכ"פ יש לזוהר לכל אחד לספר וללמד לבניו ולבני ביתו בלילה הראשון כוונת מצוות סוכה כמו בפסח. ובמשנ"ב הביא רק את פסקו של הפמ"ג.

מהי הכוונה שצריכים לכוון בישיבת סוכה?

הטור בהבנת טעם המצווה עומד על שלוש נקודות מרכזיות במצוות הסוכה.

א. תלה הכתוב מצוות סוכה ביציאת מצריים לפי שהוא דבר שראינו בעינינו ובאוזנינו שמענו ואין איש יכול להכחישנו.

ב. הסוכות שהזכיר הפסוק הם ענני הכבוד שהקיף הקב"ה את בני ישראל להגן מפני השמש וכזכר לדבר אנו עושים סוכות היום.

¹ ועיין ברש"י (ב' ע"א) ד"ה למען ידעו שכתב שאין סתירה מוכרחת בין שתי הדרשות ולכאורה אין זה טעם נכון.
² הן בסימן שלנו והן בסימן א' ס"ק יט בהלכות ציצית.

ג. הסיבה שלא עושים סוכות בחודש ניסן כיוון שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לצאת מביתו לסוכה ולכן ציווה עלינו לעשותו בחודש תשרי שהוא זמן גשמים שאז תהיה ניכרת לכל עשייתנו אותה במצוות המלך.

הט"ז כתב לדקדק בדברי הטור דלא בעינן לזכור את יציאת מצריים אלא לזכור את הנס של ענני הכבוד שהקיפנו בהם ה' יתברך ורק תלה הכתוב מצוות סוכה ביציאת מצריים על מנת שלא תהא מצוות סוכה קלה בעינינו. (ועיין שם עוד דבהא תליא מחלוקת ר"ע ור"א דר"ע סבר שהזכירה היא יציאת מצריים דאין שום נס בעשיית סוכה ואילו ר"א סבר דהזכירה היא של ענני הכבוד).

טעם המצווה כהרחבה למשמעות הכוונה

נחלקו הראשונים בטעמה של מצווה ומצינו באופן עקרוני שתי שיטות מרכזיות בנושא :

הגישה ראשונה - טעם היסטורי

היא גישתם של הרמב"ם, הרמב"ן הרשב"ם ועוד - עיין במו"נ ח"ג, מג וכן ברמב"ן וברשב"ם על התורה (ויקרא כג, מג) שהקו המנחה הוא טעם היסטורי לבל נשכח את החסד הגדול שעשה עימנו הקב"ה במצרים בדאגו לנו במדבר ועד כמה אנו צריכים להודות על כך שהביא אותנו אל ארץ נחלה אשר בה אנו דרים דרך קבע.

הגישה השנייה - טעם חינוכי

לעומת הגישה הראשונה, אנו מוצאים בפירושו של ר' יצחק ערמה בעל העקידה וכן בכלי יקר ובעקבותיהם בעוד הרבה ספרי חסידות, גישה נוספת המוצאת במצוות הסוכה טעם חינוכי. למען ירגיש האדם את עראיותו בעוה"ז ושאינו לו לחפוף בדברים הגשמיים שבאים וחולפים אלא מספיקה לו סוכה שולחן כסא ומנורה. חינוך לצניעות ולעראיות.

והנה בעוד שמקורה של הגישה הראשונה אמור להדיא בפסוק "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" הרי שצריכים אנו לעיין מהו המקור לגישה השנייה.

ניתן לומר בפשטות שעצם זה שהקב"ה הושיב אותנו דווקא בסוכה ולא בקרוונים או מבנים אחרים בא לסמל את הרעיון שבגישה השנייה אך שמעתי מהרב מאיר גרוזמן שרצה לדייק זאת ביתר שאת מהמשך הפסוק האומר "בהוציא אותם מארץ מצרים". ולכאורה יש לשאול מדוע כל כך חשוב ציון הזמן הזה ומדוע לא נאמר בפשטות בהיותם במדבר. אלא שיש כאן יסוד גדול והוא שבמצרים קידשו את החומר, היו עושים אנדרטאות למלכים, היו בונים פירמידות עצומות, המלכים עצמם היו בונים לעצמם קברים תת קרקעיים עם הרבה מאוד חדרים. כאשר הפאר וההדר והסמלים החיצוניים שהיו במרכז החיים ופעמים שאף היו מעליהם שהרי עבור בנייתם וחציבתם של כל המבנים הללו קיפחו את נפשם עשרות אלפי עבדים בעבודות פרך.

עם ישראל חי במציאות הזו וספג מהאווירה התרבותית שבה הוא חי ועל כן ביציאתם ממצרים הקב"ה דאג לא רק להוציאם מבחינה פיזית אלא גם להוציא אותם מהתרבות המצרית אותה הם "נשמו" כל כך הרבה שנים. ואין טובה יותר ממצוות הסוכה ללמד את האדם כי הדברים הגשמיים אינם נשמרים עם האדם לעולמים ואף שהם יהיו גדולים ועצומים אינם יורדים עם האדם לקברו. (ובאמת בקברים הפרעונים היו קוברים עם המלכים את כל חפציהם ותכשיטיהם).

ולסיום שמעתי פעם סיפור מהרב לאו שאחד הכמרים בותיקן שאל אותו מדוע אין ליהדות בעלת ההיסטוריה הכל כך מכובדת שום אנדרטאות ומצבות בארץ לזכר אותה היסטוריה מפוארת. ענה לו הרב לאו שמי שחי את זכרונותיו לא צריך לשים אותם על מצבות אבן. אומה שחיה ונושמת את אברהם יצחק ויעקב יום יום, ומפכה בזכרונה באופן תדיר את ההיסטוריה ואת העבר שלה, אינה צריכה למצבות זיכרון ואנדרטאות. וזה בחינת "אין עושין נפשות לצדיקים אלא מדברים בדבריהם וכך שפתיהם דובבות בקבר ועל ידי כך זוכרים אותם.

סוף דבר

ראינו אם כן שהמחלוקת היסודית בין רבי אליעזר ורבי עקיבא באלו סוכות ישבו עם ישראל כשיצאו ממצרים אומנם לא הביאה למחלוקת מעשית אך השפיעה על ההלכה בתוספת הכוונה שראוי לכוון בישיבת הסוכה מעבר לכוונה הבסיסית של לעשות את מצוות ה'. לכוונה זו הטמונה בפסוק "למען ידעו דורותיכם" ניתן להציע שני כיוונים מחשבתיים, הראשון הינו כיוון היסטורי שעומד בבסיסו על הפן החינוכי של הכרת הטוב לרבש"ע, והשני הוא כיוון חינוכי של הרגשת עראיות בעוה"ז שעומד בבסיסו על הפן ההיסטורי של היציאה מהאזירה המצרית שפיארה והעצימה מאוד את ענייני הגשמיות והעולם הזה.